

Štrukturálna konvergencia Slovenskej republiky k EÚ 15 – predpoklad úspešného členstva Slovenska v európskej menovej únii

Ivana ŠIKULOVÁ*

Structural Convergence of the Slovak Republic towards the EU 15 – Prerequisite of Slovakia's Successful Membership in the Economic and Monetary Union

Abstract

The Slovak Republic has committed itself to adopt the single currency euro after joining the European Union. However, Slovakia can choose the timing of its entry into the Economic and Monetary Union (EMU). This should be determined by the economy's readiness, i. e. nominal (Maastricht criteria), real (GDP per capita in PPP, price level etc.) and structural convergence (based on the theory of optimum currency area – OCA). Slovakia meets some of the OCA criteria, namely openness of the economy and amount of mutual trade. In contrast, criteria of business cycle synchronisation, export diversification, labour market flexibility and labour mobility are not satisfied. For these reasons, an early entry into the EMU seems to be inconvenient to Slovakia.

Key words: economic and monetary union, Slovak Republic, structural convergence, the theory of optimum currency area

JEL Classification: F33

Úvod

Slovenská republika spolu s ďalšími deviatimi krajinami 1. mája 2004 úspešne zavŕšila svoju integráciu do Európskej únie (EÚ). Čoraz diskutovanejšou témou sa teraz stáva prístupenie týchto ekonomík k hospodárskej a menovej únii (EMU), ktorá bola založená 1. januára 1999 a v súčasnosti zahŕňa dvanásť krajín používajúcich jednotnú menu euro.

* Ing. Ivana ŠIKULOVÁ, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1; e-mail: ivana.sikulova@savba.sk

Terajšia platná legislatíva EÚ neobsahuje ustanovenia, ktoré by členskými štátmi umožňovali vo vzťahu k menovej únii výnimočný štatút (*opt-out*), akým disponuje Dánsko a Veľká Británia. Prijatie jednotnej meny nie je teda pre desiatku nových členských štátov EÚ voľbou, ale záväzkom vyplývajúcim z prístupovej zmluvy. Samo načasovanie vstupu do eurozóny však SR môže ovplyvniť. Rozhodovanie o tomto nepochybne významnom kroku v hospodárskom živote krajiny by malo byť podmienené tak pripravenosťou konkrétnej ekonomiky, ako aj celkovým vývojom v EMU.

Pripravenosť ekonomiky na integráciu do menovej únie možno hodnotiť na základe dosahovanej úrovne konvergenzie, t. j. eliminácie rozdielov medzi jednotlivými národnými ekonomikami, resp. ekonomikou a regionálnym hospodárskym komplexom. V integračnom zoskupení je konvergenzia a s ňou súvisiaca redukcia jeho heterogenity žiaduca, a to tak v záujme bezproblémového fungovania zoskupenia ako celku, ako i jeho jednotlivých členov. Vstup do menovej únie a hladké fungovanie v nej vyžaduje však okrem splnenia nominálnych maastrichtských (dvoch fiškálnych a troch monetárnych) kritérií, t. j. okrem dosiahnutia požadovanej úrovne nominálnej konvergenzie, aj určitú úroveň reálnej (HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily, cenová úroveň...) a štrukturálnej konvergenzie. Pozornosť venovaná týmto aspektom integrácie Slovenska do eurozóny nie je ešte stále dostatočná.

Súčasný guvernér ECB Jean Claude Trichet zdôrazňuje, že plnenie nominálnych konvergenčných kritérií musí byť udržateľné. Udržateľnosť plnenia nominálnych kritérií podľa neho predpokladá dostatočný predchádzajúci pokrok tak pri reálnej, ako i štrukturálnej konvergencii [26]. Kritériá, na základe ktorých sa hodnotí stupeň reálnej a štrukturálnej konvergenzie, nepredstavujú na rozdiel od makroekonomických maastrichtských kritérií oficiálne podmienky na prijatie jednotnej meny.¹ Pri posudzovaní pripravenosti krajiny na vstup do menovej únie, ako aj pri hodnotení nákladov a prínosov členstva v nej však zohrávajú podstatnú úlohu.

Vznik eurozóny a formulácia maastrichtských kritérií boli viac politickým rozhodnutím než rozhodnutím ekonomickým. Navyše, oficiálne kritériá na vstup do menovej únie nezahŕňajú ani všetky relevantné makroekonomické veličiny. Podmienkou integrácie do eurozóny nie je napríklad vonkajšia rovnováha (stav platobnej bilancie) alebo určitá miera nezamestnanosti, ktoré sú pre fungovanie tohto zoskupenia nemenej dôležité [15].

Prvá časť príspevku približuje podstatu tzv. *teórie optimálnej menovej oblasti* – OMO (OCA – *Optimum Currency Area*) a ňou vymedzené kritériá, prostredníctvom

¹ Za výnimku možno považovať len kritérium približne rovnakej miery inflácie v členských štátoch menovej únie vymedzené teóriou optimálnej menovej oblasti (G. Haberler, J. M. Fleming).

ktorých možno hodnotiť štrukturálnu konvergenciu ekonomík. Pozornosť sa venuje úrovni ich plnenia v EÚ 15, a predovšetkým v tranzitívnych krajinách. Druhá časť sa zaoberá plnením jednotlivých kritérií teórie OMO v Slovenskej republike, a to najmä z aspektu načasovania prijatia jednotnej meny.

1. Teória optimálnej menovej oblasti ako východisko na hodnotenie úrovne štrukturálnej konvergenzie

Štrukturálna konvergencia predstavuje zblížovanie štruktúry hospodárstva a štruktúry zahraničného obchodu jednotlivých krajín. Ako sme už spomenuli, možno ju hodnotiť prostredníctvom kritérií teórie optimálnej menovej oblasti, ktorou sa v 60. rokoch minulého storočia začal zaoberať R. Mundell. Táto teória hľadá odpoveď na otázku, za akých podmienok by sa krajiny mali zapojiť do menovej integrácie a aké sú náklady a prínosy z účasti na tomto procese. Ak prínosy z členstva v menovej únii prevažujú nad nákladmi spojenými so stratou autonómnej menovej a kurzovej politiky (t. j. možnosti zmien úrokových sadzieb, devalvácie a revalvácie, resp. depreciácie a apreciacie meny), pre danú ekonomiku je výhodné prijať jednotnú menu.

1.1. Podstata teórie optimálnej menovej oblasti a jej kritérií

Krajiny tvoriace OMO uplatňujú medzi sebou fixné kurzy, resp. jednotnú menu a voči zahraničiu pružné kurzy a sú tesne previazané vzájomným obchodom s tovarom a so službami, ako aj mobilitou výrobných faktorov. Podstatou teórie OMO je myšlienka, že prijatie jednotnej meny je optimálne pre krajiny, ktoré sú vystavené symetrickým šokom, alebo ktoré majú mechanizmus absorpcie asymetrických šokov. Zo symetrických šokov netreba mať z tohto hľadiska obavy, pretože nevyvolávajú vnútri menovej únie potrebu zmeny menového kurzu. Asymetrické šoky predstavujú ekonomické šoky s rozdielnymi vplyvmi na jednotlivé ekonomiky. Môžu postihnúť aj členské štáty menovej únie dosahujúce podobnú ekonomickú úroveň. Aj takéto ekonomiky sa totiž môžu líšiť po štrukturálnej stránke, ktorá je z hľadiska dopadov šokov na hospodárstvo rozhodujúca. Konvergencia produkčných a exportných štruktúr krajiny vstupujúcej do menovej únie k štruktúram tohto integračného zoskupenia (napr. i prostredníctvom priamych zahraničných investícií) tak vedie k znižovaniu pravdepodobnosti výskytu asymetrických šokov. Pre takúto ekonomiku sa teda prijatie jednotnej meny javí ako prospešné.

Podľa Mundella [21] je optimálnou menovou oblasť s vysokou mobilitou výrobných faktorov, najmä pracovných síl (ktorá však nikdy nie je dokonalá).

V prípade, že jeden z regiónov čelí asymetrickému šoku a mobilita pracovných síl nie je dostatočná, možno v rôznych častiach menovej oblasti očakávať rozdielnu mieru inflácie a nezamestnanosti [21]. Teóriu OMO rozvíjali i ďalší ekonómovia, ktorí zdôrazňovali také kritériá, ako sú stupeň otvorenosti a veľkosť ekonomiky (R. I. McKinnon, 1963), rozsah vzájomného obchodu, synchronizácia hospodárskych cyklov, diverzifikácia produkcie (P. B. Kenen, 1969), cenová a mzdová pružnosť, finančná integrácia (J. C. Ingram, 1973), približne rovnaká miera inflácie (G. Haberler, J. M. Fleming, 1971), fiškálna integrácia.²

Pravdepodobnosť toho, že náklady členstva v menovej únii prevýšia prínosy súvisiace s používaním jednotnej meny, je o to vyššia, o čo nižšia je mobilita výrobných faktorov, otvorenosť ekonomík, synchronizácia ekonomických cyklov a diverzifikácia produkcie, o čo nižší je rozsah vzájomného obchodu, o čo rigidnejší je trh práce a o čo vyššie sú inflačné diferenciály medzi jednotlivými členskými ekonomikami. Čím silnejšie väzby teda existujú medzi členskými štátmi menovej únie (napr. EMU), tým viac budú tieto krajiny z používania spoločnej meny profitovať.

V opačnom prípade bude realizácia spoločnej menovej politiky Európskej centrálnej banky (ECB) pre členov menovej únie často nevhodná a môže napríklad zhoršovať recesiú. Uplatňovanie jednotnej menovej politiky bude potom vyžadovať existenciu iných adaptačných mechanizmov zmierňujúcich negatívne dopady asymetrických šokov. Ide predovšetkým o už spomínanú cenovú a mzdovú pružnosť (i smerom nadol), mobilitu pracovných síl a kapitálu cez hranice členských štátov či fiškálny federalizmus. Čím slabšie budú tieto mechanizmy, tým horšie sa krajina bude vyrovnávať so stratou vlastnej menovej politiky.

1.2. Úroveň plnenia kritérií teórie optimálnej menovej oblasti v EÚ 15 a v tranzitívnych krajinách

Uvedené kritériá teórie OMO nespĺňajú ani členovia EÚ 15, resp. EMU, čo môže v budúcnosti v prípade divergentného vývoja vyvolať vysoké náklady na udržanie menovej únie. Ešte horšia situácia nastane po očakávanom rozšírení eurozóny o ďalších desať, prípadne i viac krajín. Dôjde totiž k zvýšeniu heterogenity menovej únie ako celku a dosiahnutie optimality menovej oblasti sa odsunie na neskoršie obdobie, než by to bolo v prípade dvanásťčlennej eurozóny. Jednotná menová politika sa tak stane pre členské štáty menej vyhovujúcou.

² Určitou nevýhodou posudzovania konvergencie ekonomiky na základe týchto kritérií je ich ťažká kvantifikácia a s tým súvisiaca nemožnosť určenia ich kritických hodnôt. Preto je hodnotenie kritérií teórie OMO subjektívne a výsledky hodnotenia sú značne rozdielne. Teória OMO predstavuje tak len určitý rámec na diskusie o menovej integrácii. Aj z tohto dôvodu sa oficiálnymi podmienkami pre vstup do eurozóny stali nominálne maastrichtské kritériá.

Pokiaľ ide o konvergenciu tranzitívnych ekonomík k EÚ 15 z pohľadu teórie OMO, analýzy nedospievajú k jednoznačným záverom. Najvyššiu úroveň konvergenzie však dosahuje Slovinsko, Maďarsko, Estónsko, Poľsko a Česká republika.

R. Schweickert rozdeľuje prístupujúce krajiny podľa miery výhodnosti prijatia eura do piatich skupín, pričom vychádza z hodnotenia širšie chápanej konvergenzie, a to konvergenzie hospodárskych politík (maastrichtské kritériá), inštitucionálneho prostredia, kapitálového trhu a z hodnotenia prínosov a nákladov na základe kritérií OMO [22].

V prvej skupine sa nachádza len Slovinsko, prijatie jednotnej meny priniesie najväčšie výhody ďalej Maďarsku a Estónsku, v tretej skupine Českej republike a Poľsku. Slovensko sa spolu s Litvou a Lotyšskom nachádza vo štvrtnej skupine. Za nimi so značným odstupom nasleduje Bulharsko a Rumunsko, ktoré sa pravdepodobne pripoja k EÚ až v roku 2007 a prijatie jednotnej meny je pre ne otázkou vzdialenejšej budúcnosti.

Schweickert uvedené krajiny porovnáva s referenčnou skupinou pozostávajúcou zo Španielska, z Portugalska, Grécka a Írska. V celkovom hodnotení skončilo v rámci referenčnej skupiny najhoršie Grécko, ktorému prijatie eura prinieslo menej výhod, než by to bolo v prípade Slovinska, Maďarska a Estónska. Ale ak zoberieme do úvahy výlučne hodnotenie konvergenzie z pohľadu teórie OMO, väčšina nových členských štátov EÚ dosahuje lepšie výsledky než Írsko, Grécko a Španielsko.

Pre nových členov EÚ staré členské štáty navyše vytvárajú ďalšie obmedzenia týkajúce sa voľného pohybu pracovných síl a podnikateľských aktivít, čím spomaľujú tempo ich štrukturálnej konvergenzie. Pakt stability a rastu zase obmedzuje priestor na realizáciu fiškálnej politiky,³ t. j. jedinej oblasti samostatnej hospodárskej politiky, ktorá novým členským štátom po prijatí jednotnej meny zostane. Prídu tak o ďalší adaptačný mechanizmus, čo pre ne pri zatiaľ nerealizovaných úvahách o fiškálnom federalizme predstavuje veľké riziko v prípade, že budú musieť čeliť asymetrickým šokom.

2. Hodnotenie úrovne štrukturálnej konvergenzie v Slovenskej republike na základe teórie optimálnej menovej oblasti

Pri rozhodovaní o integrácii do eurozóny je potrebné zodpovedať otázku, do akej miery by EMU predstavovala pre SR optimálnu menovú oblasť, t. j. či by spoločná menová politika ECB bola pre Slovensko vhodná. Pohľad na jednotlivé kritériá vymedzené teóriou OMO ukazuje, že odpoveď nie je vôbec jednoznačná.

³ Dodržiavanie *Paktu stability a rastu* spôsobuje problémy nielen novým členským štátom EÚ, ale dokonca aj polovici štátov používajúcich euro (Nemecko, Francúzsko, Holandsko, Portugalsko, Taliansko, Grécko).

2.1. Stupeň otvorenosti a veľkosť ekonomiky

Krajina získava prospech z integrácie do menovej únie vtedy, ak jej ekonomika je úzko prepojená s ostatnými členskými štátmi. Vyššia otvorenosť totiž umožňuje dosiahnuť väčšie úspory transakčných nákladov a vyššie úžitky z redukcie menového rizika. Čím otvorenejšia je ekonomika, tým menej účinnými sa stávajú pohyblivé kurzy ako nástroj zabezpečujúci vonkajšiu rovnováhu a tým škodlivejšie sú pre cenovú stabilitu [19].

Slovenská republika predstavuje – na rozdiel od EÚ 15, resp. EMU ako celku – malú otvorenú ekonomiku s pomerne obmedzeným rozsahom vnútorného trhu, čo ju predurčuje na hlbšie rozvíjanie medzinárodných hospodárskych vzťahov vrátane medzinárodného obchodu. Otvorenosť slovenskej ekonomiky vyjadrená ako pomer súčtu exportu a importu výrobkov a služieb k HDP (v bežných cenách) v priebehu posledných desiatich rokov postupne rástla (tab. 1). Výnimkou boli len roky 1994, 1995 a 1999, keď v porovnaní s predchádzajúcim rokom došlo k miernemu zníženiu, resp. k stagnácii miery otvorenosti. Na druhej strane, v rokoch 2000 a 2001 sa otvorenosť našej ekonomiky vplyvom rastu tak exportu, ako aj importu výrazne zvýšila.

Tabuľka 1

Otvorenosť slovenskej ekonomiky – (export + import) / HDP v b. c. (%)

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Otvorenosť ekonomiky (b. c.)	118	114	114	119	123	130	127	144	155	151	158

Prameň: Štatistický úrad SR, 2004; vlastné výpočty.

Slovensko v tomto ukazovateli dosahuje vyššie hodnoty v porovnaní s Českou republikou, Maďarskom, a najmä Poľskom. Otvorenosť poľskej ekonomiky ako najväčšej ekonomiky spomedzi krajín Vyšehradskej skupiny (V4), a zároveň i spomedzi desiatky nových členských štátov EÚ je v porovnaní so SR len približne tretinová. Z hľadiska tohto kritéria je teda SR z krajín V4 najvhodnejším kandidátom na vstup do menovej únie. Z nových členských štátov EÚ dosahuje vyššiu otvorenosť len Malta a Estónsko [15].

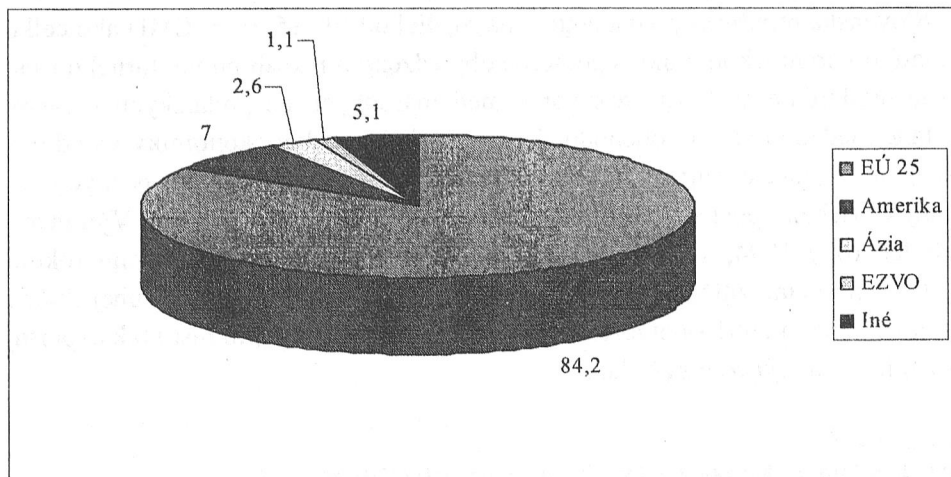
2.2. Rozsah vzájomného obchodu s Európskou úniou

Tento ukazovateľ má významný vplyv na úroveň synchronizácie hospodárskych cyklov, a teda aj na účinnosť jednotnej menovej politiky v rámci menovej únie. Na základe teritoriálnej štruktúry zahraničného obchodu (obchodnej previazanosti) by Slovensko patrilo do eurozóny dokonca viac než niektorí členovia EÚ 15 vrátane niektorých členov EMU.

V období január – júl 2004 smerovalo do rozšírenej EÚ až 84,2 % slovenského vývozu a na dovoze sa EÚ podieľala 74,5 % (grafy 1 a 2). Najvýznamnejším obchodným partnerom SR je jednoznačne Nemecko (30,5 % exportu; 24,8 % importu), za ktorým nasleduje Česká republika (12,7 % exportu, 13,6 % importu) [25].

Graf 1

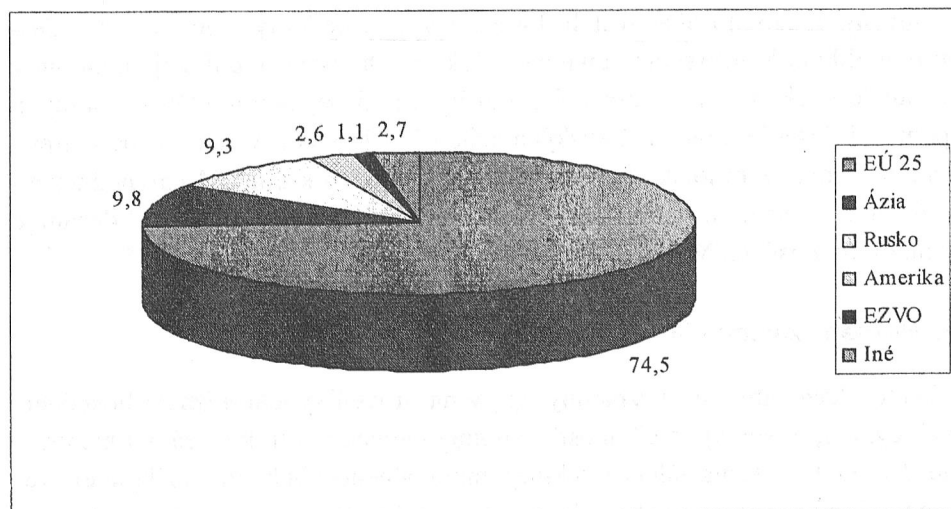
Teritoriálna exportná štruktúra SR v období január – júl 2004 (%)

Prameň: Štatistický úrad SR, 2004.

Graf 2

Teritoriálna importná štruktúra SR v období január – júl 2004 (%)

Prameň: Štatistický úrad SR, 2004.

Na porovnanie, podľa Českého štatistického úradu dosiahol v období január – júl 2004 vývoz ČR do EÚ 86,7 % celkového exportu a dovoz z EÚ 72,4 % celkového českého importu, čo sú v oboch ukazovateľoch hodnoty porovnateľné so slovenskou ekonomikou. Najvýznamnejším obchodným partnerom ČR je rovnako ako v prípade SR Nemecko, nasledované Slovenskom [2].⁴

Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu SR sa v roku 2004 (po zohľadnení rozšírenia EÚ) oproti údajom z rokov 2002 a 2003 výrazne nezmenila. V súvislosti s budúcou integráciou do eurozóny očakávajú niektorí ekonómovia ďalší rast vzájomného obchodu.⁵ Podobnosť komoditnej štruktúry zahraničného obchodu SR takisto naznačuje štrukturálnu konvergenciu k EÚ a EMU [24].

2.3. Diverzifikácia produkcie a obchodu

Produkčná a exportná štruktúra slovenskej ekonomiky je vo veľkej miere ovplyvnená priamymi zahraničnými investíciami (PZI). Podiel automobilového priemyslu na celkovej priemyselnej produkcii v roku 2003 dosiahol 25,4 % (v roku 2002 to bolo 19,5 %), podiel na zamestnanosti v priemysle 10,9 % a podiel na celkovom exporte takmer 32 % [27]. Na týchto hodnotách, ako aj na prírastkoch exportu má rozhodujúci podiel Volkswagen Bratislava. Pokiaľ nebudú investície prúdiť aj do ďalších odvetví, predovšetkým s vyššou mierou pridanej hodnoty, dôjde po začatí prevádzky automobiliek PSA Peugeot Citroën a Hyundai-Kia k ďalšiemu nárastu podielu tohto sektora tak na výrobe, ako aj na vývoze.

Pevné menové kurzy, resp. jednotná mena sú najvhodnejšie pre diverzifikované národné ekonomiky [18]. Krajina, ktorej výroba a zahraničný obchod nie sú dostatočne diverzifikované, je viac ohrozená negatívnymi dopadmi asymetrických dopytových a ponukových šokov v jednotlivých odvetviach. Koncentrácia automobilového priemyslu na Slovensku (nemecký Volkswagen, francúzsky PSA Peugeot Citroën, juhokórejský Hyundai-Kia, príp. ďalšie) môže o niekoľko rokov, keď dôjde k strate konkurenčnej výhody spočívajúcej v nízkej cene práce, vyvolať asymetrický šok. To by malo negatívny dopad na obchodnú bilanciu, ako aj na ekonomický rast SR. V záujme vyhnúť sa tomuto ohrozeniu je žiaduce podporovať prílev PZI aj do iných, najlepšie vysokosofistikovaných odvetví.

⁴ Treba zdôrazniť, že krajiny strednej Európy sú vo všeobecnosti voči EÚ 15 otvorené minimálne v takej miere ako samotné členské štáty EÚ 15 (vrátane malých ekonomík). Sú dokonca s EÚ 15 integrované viac než Dánsko, Švédsko alebo Veľká Británia, t. j. ekonomiky, ktoré dodnes neprijali jednotnú menu. Výnimkou z krajín strednej Európy je v tomto ohľade len Poľsko, ktoré ako jediné nemožno zaradiť medzi malé otvorené ekonomiky [4].

⁵ Ekonómovia sa rozchádzajú v názoroch ohľadom rozsahu efektu menovej integrácie na rast vzájomného obchodu, ako aj v odhadoch časového rozloženia tohto prínosu. Treba podotknúť, že založenie EMU nemalo výrazný vplyv na rast vzájomného obchodu jej členských štátov. Možno tiež skonštatovať, že obchodné toky medzi novými a starými členskými štátmi sú už stabilizované [11].

Diverzifikovaná priemyselná štruktúra by viedla k zníženiu frekvencie a rozsahu odvetvovo-špecifických šokov, k väčšej synchronizácii hospodárskeho cyklu a tým aj k zlepšeniu bilancie prínosov a nákladov súvisiacich so vstupom do EMU.

2.4. Synchronizácia hospodárskeho cyklu Slovenskej republiky s hospodárskym cyklom EÚ 15

Pokiaľ ide o konvergenciu hospodárskeho cyklu SR k EÚ 15, resp. EMU, vyššia úroveň sa dosiahla v období rokov 1993 – 1997. V ďalšej etape zahŕňajúcej roky 1998 – 1999 hospodárske cykly začali mierne divergovať, čo súviselo predovšetkým so štruktúrnymi zmenami v slovenskej ekonomike [24].

Podľa viacerých autorov dosahujú Maďarsko, Poľsko a Slovinsko najvyšší stupeň synchronizácie hospodárskeho cyklu s EMU (pokiaľ ide o HDP, priemyselnú produkciu a export) spomedzi nových členských štátov EÚ, dokonca vyšší než napríklad Španielsko, Portugalsko či Írsko. Česká republika a Slovensko vykazovali v prvej polovici 90. rokov nižšiu úroveň synchronizácie, čo súviselo s makroekonomickou nerovnováhou a nedostatočným reformným úsilím. V dôsledku implementácie nevyhnutných štruktúrnych reforiem sa však v budúcom období očakáva nárast synchronizácie ich ekonomických cyklov na úroveň z tohto aspektu najlepších krajín strednej a východnej Európy (KSVE) [3].

J. Fidrmuc a I. Korhonen dospeli k záveru, že korelácia dopytových šokov prístupujúcich krajín s eurozónou je vo všeobecnosti nižšia ako korelácia ponukových šokov [8]. Najvyššiu koreláciu šokov spomedzi kandidátskych krajín vykazuje Maďarsko (ponukové i dopytové šoky) a Poľsko (ponukové šoky). Maďarsko dosahuje koreláciu šokov na úrovni menších krajín eurozóny (Rakúsko, Fínsko, Grécko a Holandsko) a Poľsko na úrovni napríklad Nemecka a Francúzska [7].

V prípade ostatných krajín (najmä Litvy) je korelácia výrazne nižšia. Slovenská republika a Česká republika dosahujú nízku koreláciu dopytových aj ponukových šokov. Po vstupe do EÚ sa však v dôsledku zintenzívnenia vzájomného obchodu a štruktúrnych zmien očakáva zvýšenie korelácie šokov. S výnimkou Maďarska a Poľska by však aj napriek tomu mohlo byť rýchle prijatie eura pre KSVE škodlivé [8].

K väčšej symetrickosti reakcií na dopytové a ponukové šoky môže viesť zvýšenie objemu vzájomného obchodu. Môže tak zrýchliť synchronizáciu ekonomického cyklu SR s vývojom prevažujúcim v eurozóne ako celku, ale len v prípade, že preváži intraodvetvový obchod.⁶ Väčšia špecializácia ekonomík, t. j. rast

⁶ Intraodvetvový obchod má najvyšší potenciál v prípade produkcie náročnej na technológie a inovácie. Na druhej strane, malé možnosti jeho rozvíjania sú v surovínovo a energeticky náročných odvetviach.

interodvetvového obchodu, by na druhej strane mohla viesť k divergencii hospodárskych cyklov [17].

Treba zdôrazniť, že k synchronizácii ekonomických cyklov doteraz nedošlo ani medzi súčasnými členmi EMU, a to i napriek ich rozsiahlemu vzájomnému obchodu a dlhoročnému pôsobeniu v zóne voľného obchodu. Dôvodom je práve fakt, že konvergencia hospodárskych cyklov je ovplyvňovaná nielen objemom vzájomnej obchodnej výmeny, ale aj jej štruktúrou a špecializáciou ekonomík. Synchronizácia hospodárskych cyklov (HDP a jeho komponenty) jednotlivých členských štátov sa však od založenia menovej únie zvýšila. To potvrdzuje endogenitu charakteristík OMO vychádzajúcu z predpokladu, že členstvo v menovej únii vedie k rastu vzájomného obchodu a tým i k zvýšeniu korelácie hospodárskych cyklov. Krajiny, ktoré dostatočne nenapĺňajú charakteristiky OMO *ex ante*, ich teda naplnia *ex post* [10].

Treba však podotknúť, že konvergencia hospodárskych cyklov Španielska, Portugalska a Írska dosahuje pomalšie tempo. Dôvodom môže byť nízke HDP na obyvateľa v čase ich vstupu do EÚ a dobiehanie v ekonomickej úrovni sprevádzané špecifickými šokmi, alebo aj kratší čas na rozvíjanie vzájomného obchodu v dôsledku ich neskoršej integrácie do EÚ [3]. Z uvedených dôvodov nemožno predpokladať, že po pristúpení ďalších krajín (vrátane Slovenska) do eurozóny bude dochádzať k rýchlemu zvyšovaniu synchronizácie ich ekonomických cyklov s EMU.

Podľa Európskej komisie i podľa viacerých ekonómov (P. De Grauwe, J. Fidrmuc, J. A. Frankel, A. K. Rose) práve používanie spoločnej meny postupne povedie k synchronizácii národných hospodárskych cyklov a tým i k väčšej symetrickosti šokov. Na druhej strane, podľa P. Krugmana bude väčšia obchodná integrácia viesť k lepšej alokácii zdrojov a k zvyšovaniu špecializácie ekonomík (k regionálnej koncentrácii priemyselnej výroby). Následne dôjde k zvýšeniu frekvencie a rozsahu asymetrických šokov a tým i zraniteľnosti ekonomiky a v dôsledku toho k divergencii hospodárskych cyklov [20].

Ekonómovia teda v názoroch na vzťah medzi integráciou a výskytom asymetrických šokov nie sú jednotní. Možno však predpokladať, že rozvoj intraodvetvového zahraničného obchodu povedie k zníženiu pravdepodobnosti ich výskytu. Vytvorí totiž podmienky na rozvoj rovnakých odvetví v jednotlivých členských štátoch a umožní tak redukciu rozdielov medzi výrobnými i obchodnými štruktúrami ich ekonomík.

V prípade, že hospodárske cykly nie sú dostatočne synchronizované, je potrebná existencia náhradných adaptačných mechanizmov zmierňujúcich dopady asymetrických šokov. K týmto mechanizmom možno zaradiť mobilitu pracovných síl, cenovú a mzdovú pružnosť, ako aj fiškálnu politiku.

2.5. Mobilita pracovnej sily

Dopytový šok nemusí vyvolať rast nezamestnanosti, ak je pracovná sila v rámci krajiny, resp. menovej únie dostatočne mobilná a presunie sa tam, kde je po nej dopyt. Emigrácia pracovnej sily z postihnutých do prosperujúcich regiónov pomáha redukovat' rozdiely nielen v miere nezamestnanosti, ale aj v príjmoch. Napriek odstráneniu legislatívnych prekážok je nízka mobilita pracovnej sily v dôsledku jazykových, kultúrnych a iných bariér v EMU problémom a vyhlídky do budúcnosti v tomto smere takisto nie sú optimistické.⁷

V postsocialistických krajinách (konkrétne v SR, ČR, Maďarsku a Poľsku) je podľa J. Fidrmuca [9] regionálna mobilita práce tiež stále nízka a zohráva pri vyrovnávaní medziregionálnych mzdových diferenciálov a rozdielov v miere nezamestnanosti, ktoré sú v týchto krajinách značné, minimálnu úlohu.⁸ V priebehu transformačného procesu dokonca došlo k poklesu migrácie, zatiaľ čo nezamestnanosť vzrástla a regionálne rozdiely sa zvýraznili.

Pracovná sila by sa mala teoreticky presúvať z regiónov s vysokou nezamestnanosťou a nízkymi mzdami do regiónov s lepšími podmienkami na trhu práce. Fidrmuc však dospieva k záveru, že prosperujúce regióny tranzitívnych ekonomík vykazujú pomerne vyššiu migráciu (oboma smermi), a naopak, pracovná sila v ekonomicky slabších regiónoch je relatívne imobilná. Ekonomický efekt migrácie je však slabý, keďže pomerne vysoké rozdiely v mierach nezamestnanosti a v mzdách vyvolávajú len mierny pohyb pracovnej sily.

Čím vyššia je miera nezamestnanosti v týchto ekonomikách v porovnaní s priemerom EÚ, tým väčšia je pravdepodobnosť, že v dôsledku nízkej mobility pracovnej sily dôjde k poruchám. Práve Slovensko, žiaľ, vykazuje spomedzi nových členských štátov EÚ hneď po Poľsku druhú najvyššiu mieru nezamestnanosti (18,5 % v druhom štvrtroku 2004). Nízka mobilita slovenskej pracovnej sily je jednou z príčin pretrvávajúcich, pomerne vysokých regionálnych rozdielov v miere nezamestnanosti. Je spôsobená najmä nefunkčnosťou trhu s bytmi, vysokými nákladmi súvisiacimi so sťahovaním a s nedostatočnou informovanosťou o voľných pracovných miestach v iných regiónoch. Prevládajúcou formou vnútornej migrácie je sťahovanie na kratšie vzdialenosti, pričom podľa Štatistického

⁷ Členské štáty EMU vykazujú pretrvávajúce ekonomické rozdiely medzi jednotlivými regiónmi (napr. severné a južné Taliansko, západné a východné Nemecko), no mobilita pracovnej sily (v uvedených prípadoch i napriek neexistencii jazykových bariér) prispieva k ich redukcii len v nepatrnnej miere. Na druhej strane, v USA je pracovná sila vysoko mobilná a zohráva mimoriadne dôležitú úlohu pri vyrovnávaní mzdových diferenciálov a rozdielov v miere nezamestnanosti medzi regiónmi.

⁸ Mobilita pracovnej sily predstavuje pre nové členské štáty ešte slabší adaptačný mechanizmus než pre krajiny EÚ 15, keďže migrácia v EÚ 15 je nízka, no v prvej skupine štátov je ešte nižšia [13].

úradu SR zaznamenali v roku 2001 najvyššie pozitívne migračné saldo Bratislavský a Trnavský kraj. Najčastejšími cieľovými krajinami emigrujúcich Slovákov sú Česká republika, Nemecko a Rakúsko.

Z dôvodu nízkej mobility pracovnej sily Fidrmuc [9] (podobne ako aj iní autori) neočakáva v súvislosti s integráciou tranzitívnych krajín do EÚ masívnu migráciu z východu na západ. Mzdové diferenciály v porovnaní s EÚ 15 sú síce vysoké, no vysoké sú i náklady súvisiace so sťahovaním, jazykové a kultúrne bariéry. Pre nízku účinnosť migrácie pri vyrovnávaní medziregionálnych mzdových rozdielov a rozdielov v miere nezamestnanosti považuje za vhodné, aby si uvedené krajiny ponechali aspoň v strednodobom horizonte vlastnú menovú politiku, t. j. nevstupovali príliš rýchlo do EMU.

Počas prechodného obdobia po integrácii SR do EÚ bude navyše mobilita našej pracovnej sily v rámci EÚ obmedzená. Vo vzťahu k Nemecku a Rakúsku sa uplatňuje tzv. model 2 + 3 + 2, podľa ktorého bude prístup slovenských občanov na nemecký a rakúsky trh práce obmedzený počas dvoch rokov po začlenení Slovenska do EÚ, s možnosťou predĺženia o tri, resp. o ďalšie dva roky. Najpravdepodobnejšie je, že tieto krajiny využijú maximálne povolenú dĺžku obmedzenia voľného pohybu osôb v trvaní sedem rokov.

Obmedzenia pohybu pracovnej sily z nových členských štátov od mája 2004 uplatňujú (prevažne v trvaní dvoch rokov) aj ostatní členovia EÚ 15 s výnimkou Švédska.⁹ Slovenskí občania nemajú teda dnes rovnocenné postavenie s občanmi Únie spred 1. mája 2004 takmer na žiadnom pracovnom trhu členského štátu EÚ 15. Veľká Británia a Írsko síce nevyžadujú pracovné povolenie, ale sprísňujú poskytovanie sociálnych dávok.¹⁰

Na druhej strane, Slovensko neobmedzuje občanom z EÚ prístup na svoj trh práce. Kedykoľvek v priebehu nasledujúcich sedem rokov však možno využiť tzv. ochrannú klauzulu a obmedziť tak v prípade vážneho ohrozenia alebo narušenia trhu prílev pracovníkov z ostatných nových členských štátov.

Mobilnejšia pracovná sila by mohla zmierniť negatívne dopady asymetrických šokov na ekonomiku.¹¹ Preto je namieste uvažovať o načasovaní vstupu do

⁹ Švédsky parlament rozhodol, že Švédsko nebude uplatňovať žiadne osobitné prechodné opatrenia voči novým členským štátom EÚ. To znamená, že od 1. mája 2004 osoby z desiatich prístupujúcich krajín, ktoré hľadajú prácu, môžu vo Švédsku pracovať za rovnakých podmienok ako pracujúci z iných krajín EÚ/EHP a Švajčiarska.

¹⁰ Najmenej dva roky po vstupe nebudú mať migranti zo strednej a z východnej Európy automatický nárok na sociálne dávky. Ten im v Británii vznikne až vtedy, ak v tejto krajine odpracujú minimálne jeden rok. Írsko priznáva sociálne dávky až po dvoch rokoch pracovného pomeru v krajine.

¹¹ Objavujú sa i názory, že už v strednodobom horizonte môže byť chýbajúca mobilita na trhu práce korigovaná mobilitou na trhu kapitálu. To však tiež nie je jednoznačné, keďže, ako upozorňujú niektorí ekonómovia, krajiny čeliace negatívne asymetrickému šoku zriedka priťahujú kapitál prostredníctvom vyšších úrokov.

eurozóny až po uplynutí prechodného obdobia, t. j. po roku 2011. Ukončenie prechodných období však pravdaže samo osebe problém nízkej mobility slovenskej pracovnej sily nevyrieši.

2.6. Pružnosť miezd a cien

Nedostatočná je zatiaľ i pružnosť miezd a cien smerom nadol, avšak vývoj na slovenskom trhu práce postupne smeruje k jeho vyššej pružnosti. Tá predstavuje ďalší adaptačný mechanizmus schopný do určitej miery pomôcť vyrovnať sa s dopadmi asymetrických šokov na národnú ekonomiku. Nepružné mzdy a ceny nemôžu adekvátne reagovať na dopytové šoky a tak zabrániť poklesu zamestnanosti i bez potrebnej zmeny menového kurzu alebo úrokovej miery.¹²

Rovnako ako v prípade nedostatočnej mobility pracovnej sily, aj tu ide o problém celej EÚ, nielen slovenskej ekonomiky. Podľa T. Büttnera [1] je však flexibilita miezd v nových členských štátoch mierne vyššia než v EÚ 15, t. j. v prípade regionálnych šokov po vstupe do EÚ dokážu trhy práce v týchto ekonomikách lepšie plniť úlohu vyrovnávacieho mechanizmu. Na pružnosť pracovných trhov nových členských štátov EÚ by ale negatívne pôsobilo prípadné zjednocovanie sociálnych systémov a legislatívy (napr. výška minimálnej mzdy).

2.7. Fiškálna integrácia

Určitým nedostatkom eurozóny ako celku je aj absencia fiškálneho federalizmu (t. j. nižšieho stupňa fiškálnej integrácie), ktorý sa uplatňuje napríklad v USA, ako potenciálneho adaptačného mechanizmu slúžiaceho na zmiernenie dôsledkov asymetrických šokov. Podľa názorov niektorých odborníkov bez neho EMU nemôže byť dlhodobo úspešná.

Členské štáty menovej únie strácajú také dôležité nástroje hospodárskej politiky, akými sú menový kurz a úrokové sadzby. Ak neexistuje centralizovaný rozpočet, krajiny postihnuté negatívnymi šokmi nemajú (za predpokladu nízkej mobility pracovnej sily a nepružných miezd) k dispozícii nástroj, ktorým by eliminovali dôsledky týchto šokov.

¹² Pri uvažovaní o flexibilitate miezd treba rozlišovať *reálne* a *nominálne* mzdy. Pri pevných nominálnych mzdách môžu zmeny cien alebo devalvácia domácej meny viesť k flexibilitate reálnych miezd. Ak by boli nominálne mzdy pružné, členstvo v EMU by nemalo v makroekonomickej oblasti žiadne trvalejšie následky. V krajinách zasiahnutých asymetrickým šokom by sa totiž mohlo primeraným znížením miezd predísť nepriaznivému vývoju zamestnanosti. Nominálne mzdy sú však nepružné, a to nielen v eurozóne, ale napríklad aj v USA a Kanade, kde sa trh práce prispôbuje pevnosti nominálnych miezd prostredníctvom vysokej mobility pracovnej sily. V EMU bude zrejme i naďalej pretrvávajúť nízka inflácia, preto by bolo vhodné zvýšiť i pružnosť nominálnych miezd. Ak by k tomu nedošlo, prípadné šoky v členských štátoch by vyvolali ešte väčšie problémy s nezamestnanosťou ako v súčasnosti [23].

Ťažko možno očakávať, že v prípade asymetrického šoku alebo divergencie hospodárskeho cyklu by sa zo spoločného rozpočtu EÚ vyčlenili mimoriadne fiškálne transfery na pomoc novým, relatívne menej ekonomicky vyspelým členom eurozóny s cieľom zabrániť rastu ich rozpočtového deficitu v dôsledku zníženia daňových príjmov a zvýšenia výdavkov na podporu v nezamestnanosti.¹³ Spoločný rozpočet navyše predstavuje len 1,24 % celkového HDP EÚ (do roku 2006),¹⁴ zatiaľ čo národné rozpočty členských štátov sa pohybujú okolo 35 % ich HDP [17]. Prostriedky zo štrukturálnych fondov a z kohézneho fondu nemožno považovať za dostatočnú náhradu, pretože majú menší rozsah a stredno- až dlhodobý účinok, t. j. nepôsobia anticyklicky [14].

Práve existencia jednej meny pri realizácii rôznych rozpočtových politík sa často považuje za prekážku ekonomického rastu. Argumentom na podporu tohto tvrdenia môže byť i súčasná situácia v eurozóne, ktorá v porovnaní s USA dosahuje omnoho nižšie tempo rastu. Treba však zdôrazniť, že na priaznivý ekonomický vývoj v USA má z hľadiska štrukturálnej konvergenzie vplyv aj vyššia pružnosť trhu práce, a najmä mobilita pracovnej sily.

Záver

Predkladaný príspevok sa zaoberal hodnotením štrukturálnej konvergenzie slovenskej ekonomiky k EÚ 15 z hľadiska z teórie optimálnej menovej oblasti. Možno skonštatovať, že pokiaľ ide o celkovú štruktúru ekonomiky, SR sa v priebehu transformácie priblížila k západnej Európe a pravdepodobnosť asymetrických šokov mierne poklesla. Treba však pripomenúť, že výrazne nižšia (v ukazovateli HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily v priemere približne polovičná) ekonomická úroveň nových členských štátov v porovnaní s priemerom EÚ 15, ako aj vysoký stupeň otvorenosti a malý rozmer slovenskej ekonomiky vytvárajú naďalej predpoklady na vznik asymetrických šokov. Podporovanie rastu intraodvetvového obchodu môže toto riziko do istej miery zredukovať, zatiaľ čo so zvyšujúcou sa špecializáciou produkcie, ako aj s pretrvávajúcou nízkou diverzifikáciou exportu rastie nebezpečenstvo výskytu asymetrických šokov.

¹³ Treba však zdôrazniť, že fiškálne transfery sú vhodné iba v prípade dočasných dopytových šokov. Ak má dopytový šok trvalý charakter, je potrebné riešiť ho buď prostredníctvom flexibilných cien a miezd, alebo prostredníctvom mobilnej pracovnej sily [20].

¹⁴ Európska komisia navrhuje pod tlakom krajín, ktoré sú čistými prispievateľmi do spoločného rozpočtu (Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko, Holandsko, Švédsko, Rakúsko), znížiť výdavkový strop na 1,14 % HDP rozšírenej EÚ. Uvedené štáty dokonca presadzujú hranicu výdavkov spoločného rozpočtu na roky 2007 – 2013 na úrovni 1 %. Chudobnejšie krajiny sa však obávajú negatívneho dopadu takéhoto kroku, keďže by došlo k poklesu podpory zaostávajúcich regiónov, a preto trvajú na zachovaní súčasnej výšky výdavkov.

Na základe zhodnotenia úrovne štrukturálnej konvergencie SR k EÚ 15 možno za hlavné zdroje rizík skorého prijatia eura a tým aj vzdania sa vlastnej menovej politiky považovať nízku koreláciu dopytových a ponukových šokov, nedostatočnú synchronizáciu ekonomického cyklu SR s ekonomickým cyklom EÚ 15, nedostatočnú diverzifikáciu exportu, nízku pružnosť trhu práce a nedostatočnú mobilitu pracovnej sily. Aj keď slovenská ekonomika spĺňa niektoré z kritérií teórie OMO (otvorenosť ekonomiky, rozsah vzájomného obchodu), neexistuje dôvod domnievať sa, že včasný vstup Slovenskej republiky do menovej únie je tým najvhodnejším riešením.

A napokon, nemožno zabúdať na to, že plnenie kritérií mobility pracovnej sily, cenovej a mzdovej pružnosti, ako i fiškálnej integrácie je problémom celej eurozóny.

Literatúra

- [1] BÜTTNER, T.: Unemployment Disparities and Regional Wage Flexibility: Comparing EU Member States and Accession Countries. ZEW (Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung) and Mannheim University. In: HUBER, P. et al.: Regional Labour Market Adjustments in the Accession Candidate Countries. [Workpackage, No. 2.] Description of Stylised Facts of Labour Market Developments in the Candidate Countries. Vienna: Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung 2003.
- [2] Český statistický úřad <www.czso.cz>
- [3] DARVAS, Z. – SZAPÁRY, G.: Business Cycle Synchronisation in the Enlarged EU: Co-movements in the New and Old Members. [Euro Area Business Cycle Network Workshop on Business Cycle and Acceding Countries.] Vienna 2004.
- [4] DE GRAUWE, P.: Economics of Monetary Union. Fifth Edition. Oxford: Oxford University Press 2003.
- [5] DĚDEK, O.: Česká ekonomika a euro. Politická ekonomie, 50, 2002, č. 3, s. 360 – 375.
- [6] DĚDEK, O.: Převzetí eura: brzda nebo motor reálné konvergence? Politická ekonomie, 51, 2003, č. 4, s. 505 – 515.
- [7] FIDRMUC, J. – HAGARA, E.: Podobnosť ponukových a dopytových šokov v Európskej únii a prístupujúcich krajinách (implikácie pre Českú republiku a Slovensko). Politická ekonomie, 52, 2004, č. 2, s. 171 – 181.
- [8] FIDRMUC, J. – KORHONEN, I.: The Euro Goes East: Implications of the 2000 – 2002 Economic Slowdown for Synchronisation of Business Cycles Between the Euro Area and CEECs. [Euro Area Business Cycle Network Workshop on Business Cycle and Acceding Countries.] Vienna 2004.
- [9] FIDRMUC, J.: Migration and Regional Adjustment to Asymmetric Shocks in Transition Economies. [Discussion paper, No. 3798.] London: European Centre for Advanced Research in Economics and Statistics/Université Libre de Bruxelles/Centre for Economic Policy Research 2003.
- [10] FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K.: The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. Economic Journal, 108, 1998, s. 1009 – 1025.
- [11] GERN, K. J. – HAMMERMANN, F. – SCHWEICKERT, R. – VINHAS DE SOUZA, L.: European Monetary Integration after EU Enlargement. [Kiel Discussion paper, No. 413.] Kiel: Institut für Weltwirtschaft 2004.

- [12] HORVÁTH, R. – KOMÁREK, L.: Teorie optimálních měnových zón: rámec k diskuzím o monetární integraci. *Finance a úvěr*, 52, 2002, č. 7 – 8, s. 386 – 407.
- [13] HUBER, P. et al.: Regional Labour Market Adjustments in the Accession Candidate Countries. [Workpackage, No. 1.] Project Start Up and Setting a Common Starting Point. Viena: Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung 2002.
- [14] IŠA, J.: Eurozóna a svetové hospodárstvo. *Biatec*, 10, 2002, č. 1, 2, s. 12 – 15.
- [15] IŠA, J.: Slovensko na ceste do Európskej menovej únie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 50, 2002, č. 6, s. 899 – 925.
- [16] IŠA, J.: Príprava Slovenska na vstup do Európskej menovej únie. In: ŠIKULA, M. a kol.: Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie. [Monografia.] Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV 2003.
- [17] JANÁČKOVÁ, S.: Rozšiřování eurozóny: Některá rizika pro dohánějící země. *Politická ekonomie*, 50, 2002, č. 6, s. 759 – 779.
- [18] KENEN, P. B.: The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In: MUNDEL, R. A. – SWOBODA, A.: Monetary Problems of the International Economics. Chicago: University of Chicago Press 1969, s. 41 – 60.
- [19] McKINNON, R. I.: Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 53, 1963, s. 717 – 725.
- [20] MUCHOVÁ, E.: Európska menová únia: Teoretické predpoklady a praktické skúsenosti. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 1999.
- [21] MUNDELL, R. A.: A Theory of Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 51, 1961, č. 4, s. 657 – 665.
- [22] SCHWEICKERT, R.: Der Euro als Ankerwährung : Die mittel- und osteuropäischen Beitrittsländer zwischen Transformation und Integration [Kieler Studien; 312]. Berlin/Heidelberg/ New York/Barcelona/Hongkong/London/Mailand/Paris/Singapur/Tokio: SPRINGER 2001.
- [23] SIPKO, J.: Európska menová únia a euro. Bratislava: ELITA 1999.
- [24] ŠEVČOVIČ, P. a kol.: Otvorené otázky menovej integrácie. *Biatec*, 10, 2002, č. 2, s. 5 – 10.
- [25] Štatistický úrad SR (ŠÚ SR) <www.statistics.sk>
- [26] TRICHET, J. C.: The European Monetary Union and EU Enlargement. CESifo Forum, 2002, č. 2, s. 63 – 64.
- [27] Združenie automobilového priemyslu SR (ZAP SR). Postavenie automobilového priemyslu a trhu s vozidlami na Slovensku. <www.zapsr.sk>